

М. Д. ПЕТРУШЕВСКИ

УШТЕ ЕДНАШ ЗА АРИСТОТЕЛОВАТА ДЕФИНИЦИЈА НА ТРАГЕДИЈАТА И КАТАРСАТА

Πολυπραδὴν νόον ἔχειν οὐ διδάσκει

Хераклит.

Кога пред шест години ја објавивме нашата прва статија *За дефиницијата на трагедијата кај Аристотела и катарсата*¹⁾, мислевме дека таа ќе предизвика остра полемика кај бранителите на трагичната катарса, зашто нашето заклучение дека нема ни траг од некаква катарса во дефиницијата на трагедијата најмногу ги погаѓа сите оние што пишувале и се застапувале за трагичната катарса кај Аристотела во оваа или онаа смисла. На место остра полемика до денес нема излезоно, колку што нам ни е познато, ни една посериозна критика во врска со нашата статија²⁾.

Но, за да се решиме уште еднаш да пишуваме за истата работа, да се зафатиме повторно со сложениот проблем на така наречената трагична катараса во врска со Аристотеловата дефиниција на трагедијата, повод ни даде пишувањето на двајцата бугарски испитувачи А. Ничев³⁾ и Г. Михаилов⁴⁾ во Годишникот на Софискиот универзитет. Првиот од овие смета дека катарсата т. е. очистувањето од страв и жал настанува кај гледачите по овој начин:

1) Во нашиот Годишен зборник кн. 1, Скопје 1948, стр. 3—17.

2) Доскоро не ни беше позната расправата на Александар Ничев од Софија *Ашическата трагедија в нормите на Аристотел*, отпечатена во Годишникот на Соф. универзитет, Историско-филологически факултет, том XLV 1948/49 год. кн. 4. Зад оваа расправа е направен од истиот автор еден критички осврт на нашата гореспомнатата статија, но ние не можевме сè доскоро да ја прочитаме ни неговата расправа ни неговиот критички осврт, зашто го немавме ни Годишникот на Соф. Ун. ни сепаратот на расправата од А. Ничев.

3) Покрај гореспомнатата во бел. 2. има од него во том XLVII од Годишникот год. 1950,51—1951,52 уште една расправа под заглавие: *Врзката между државата на Платон и Поезиката на Аристотел по вџпросите за „подражателната“ поезија и катарсиса* (со резиме на руски и француски јазик). Софија 1954, стр. 123—199.

4) Во истиот Годишник (том. XLVIII) статија под заглавие: *По някои проблеми на грчката трагедија*, стр. 367—387.

Гледачите секаваат страв и жал за херојот којшто невино страда, како што мислат тие отпрвен, но подоцна се уверуваат дека херојот е крив и дека е праведно казнет, дека нивното прво мнение (δόξα) било погрешно, се ослободуваат од тоа погрешно мнение и по тој начин се очистуваат од стравот и жалта⁵⁾. — Вториот т. е. Г. Михайлов го критикува ваквото толкување на А. Ничев како несреќно и погрешно, зашто се базира на недоволно и површно толкување и на историските и литерарните факти и на старите текстови што се однесуваат на ова⁶⁾. Теоријата за „најубавата трагедија“ и за „погрешното мнение (δόξα)“ на А. Ничев ја прогласува за „кули од карти“⁷⁾, а самиот се застапува за едно толкување на катарсата во религио-медицинска смисла што го базира на теоријата на Бернајс и на новите испитувања на Анри Жанмер⁸⁾.

Се разбира дека и двајцата овие испитувачи ги игнорираат резултатите до кои дојде А. Гудеман⁹⁾, а не ги знаат или ги игнорираат сличните резултати на А. Смердел¹⁰⁾ и новото разрешување на формулацијата од крајот на Аристотеловата дефиниција на трагедијата до коешто дојдовме ние и што го објавивме пред шест години во горе спомнатата статија.

И Гудеман и Смердел, како што своевремено истакнавме¹¹⁾, дојдоа до истиот негативен резултат дека проблемот на трагичната катарса претставува еден ἀδύνατον т. е. дека не е возможно да се реши. Значи и сите решенија направени до А. Гудеман и сите што ќе се прават понатака во онаа смисла како ја разбирале катарсата и Бернајс и другите толкувачи не можат да задоволат зашто Аристотел си го однел толкувањето на овој проблем со себе во гробот¹²⁾.

И ние се слагаме со А. Гудеман и А. Смердел дека е однапред осуден на неуспех секој обид да се реши катарсата во врска со онаа фамозна формулација од дефиницијата на трагедијата, т. е. со изразот *καθάρσιον κάθαρσις*, и

⁵⁾ Но, според авторот, нема „очистување“ во секоја трагедија а само во „најубавата“ т. е. во „најубавите“ (тоа е втората теорија на А. Ничев), што значи дека дефиницијата на Аристотела не се однесувала на сите трагедии, не ги опфаќала сите, но само „најубавите“.

⁶⁾ Г. Михайлов, о. с. стр. 368.

⁷⁾ Истиот во резимето на стр. 387.

⁸⁾ Henri Jeanmaire, *Le traitement de la mania dans les mystères de Dionysos et des Corybantes*, Journal de psychologie од 1949.

⁹⁾ Alfred Gudeman, *Aristoteles ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ*, mit Einleitung, Text und Adnotatio critica... Berlin & Leipzig 1934, стр. 171.

¹⁰⁾ Во неговата докт. дисертација *Аристотелова Катарса*, Скопје 1937 на стр. 95.

¹¹⁾ Во горе спомнатата статија од нашиот Год. зборник I на стр. 7.

¹²⁾ А. Гудеман, I. с.

во таа смисла и сите нови трудови, вклучително и последните горе спомнати, претставуваат Сизифова работа.

Примајќи ги резултатите на Гудеман и Смердел деломично како точни т. е. дека не е возможно да се реши катарсата во врска со онаа формулација од дефиницијата и гледајќи дека дефиницијата, таква каква што ја имаме во Поетиката, не ни ја кажува најбитната одлика на трагедијата, се посомневавме во автентичноста на последните зборови и во нашата статија од 1948 ги изнесовме нашите закљученија во врска со Аристотеловата дефиниција на трагедијата и катарсата до кои дојдовме од 1942—48 година. Резултатите до кои дојдовме и што ги објавивме ние дури во 1948 се состојат во ова:

Изразот $\kappa\alpha\theta\eta\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu\ \kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\sigma\acute{\iota}\varsigma$ во дефиницијата на трагедијата не е сосем сигурен; тоа се гледа

1) од несигурноста на зборот $\kappa\alpha\theta\eta\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ којшто во повеќето запазени ракописи е предаден како $\mu\alpha\theta\eta\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu$;

2) од фактот што во целата Ар. Поетика нема ни трага од некакво објаснение на зборот $\kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\sigma\acute{\iota}\varsigma$, а таму кај што би требало да се зборува за него т. е. во коментарот на дефиницијата во врска со зборовите $\xi\lambda\epsilon\omicron\varsigma$ и $\phi\acute{o}\beta\omicron\varsigma$ (а тоа е во 13. и 14. глава) нема ни трага од лакуна.

Значи изразот $\kappa\alpha\theta\eta\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu\ \kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\sigma\acute{\iota}\varsigma$ е сомнителен и би можел да биде неавтентичен.

Ако е изразот т. к. неавтентичен, тогаш е тој конјектура или поарно невешто дополнение на текстот, на некој друг термин од крајот на дефиницијата којшто можел да биде објаснет во Ар. коментар кон дефиницијата.

Значи, за да го најдеме автентичниот термин од крајот на Ар. дефиниција на трагедијата, треба да бараме израз што е објаснет во коментарот кон дефиницијата и особено во врска со $\xi\lambda\epsilon\omicron\varsigma$ и $\phi\acute{o}\beta\omicron\varsigma$ а што го нема во дефиницијата.

Ваквото поставување на проблемот не доведе до следниот резултат:

Уште во 6. глава, т. е. во онаа иста глава кај што се наоѓа и дефиницијата, се среќава терминот $\sigma\acute{\upsilon}\nu\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\varsigma$ (одн. $\sigma\acute{\upsilon}\nu\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\varsigma$) $\tau\acute{\omega}\nu\ \mu\epsilon\tau\epsilon\mu\alpha\tau\acute{\omega}\nu$ „состав на собитијата“, за кој се вели дека е основен и најважен дел на трагедијата и како таков најмногу е и објаснуван во коментарот кон дефиницијата — од 6. до 14. глава — а за него се зборува и во следните глави на Поетиката без малу до самиот крај на делото; но, што е најважно, за него се зборува подробно во 13.

и 14. глава т. е. во врска со ἔλεος и φόβος, од кај што се гледа дека наместо предадената проблематична формулација со π. κ. треба да се чита δι' ἔλεου καὶ φόβου περιαινοῦσα τὴν τῶν τοιοῦτων πραγμάτων σύστασιν.

Со новата формулација, за која ние сметаме дека е најстара и автентична — Аристотелова, и дефиницијата доби во значење и стана полна и сосем јасна, зашто во последните зборови била исказана најбитната одлика на трагедијата. Од оваа формулација се испостави дека Аристотеловата дефиниција на трагедијата била полна и јасна, дека во неа нема повеќе место за проблематичниот термин παθημάτων или ραθημάτων κάθαρσιν. Сега дури станува јасно, зошто нема ни еден збор за катарсата во целото Ар. дело за Поетиката: затоа што зборовите παθημάτων одн. ραθημάτων κάθαρσιν не биле автентични туку невешта конјектура од некој учен издавач или препишувач наместо оштетените и нејасните πραγμάτων σύστασιν во и онака лошо предадениот текст на ова скапоцено дело од Аристотела.

Од формална страна конјектурата π. κ. беше сосем блиска до оштетениот текст πραγμάτων σύστασιν и по бројот на буквите (πραγμάτων и παθημάτων имаат по 9 букви, а σύστασιν и κάθαρσιν по 8) и по завршокот на зборовите (кај првите е заедничка првата буква π и последните 5 — ρατων, а кај другите се заеднички крајните 3 — σιν).

Во нашата прва статија од 1948 не ги изнесовме сите места од Ар. коментар кај што се зборува за σύστασις πραγμάτων и не ја спроведовме анализата на спорното место од дефиницијата од граматичка и логичка страна од која се гледа уште поарно дека и самата формулација παθημάτων или ραθημάτων κάθαρσιν не е возможна, дека Аристотел не би можел никако да ја употреби во дефиницијата, што е уште поважно и пресудно за усвојувањето на формулацијата πραγμάτων σύστασιν, која е автентична.

Иако и од дадените примери и аргументи во првата наша статија можеше да се види дека πραγμ. σύστασιν е навистина оној термин што најарно ѝ одговара на дефиницијата, сепак се уверивме дека нашето ново поставување на проблемот и поправката на дефиницијата не го најде потребното разбирање во овие 6 години од појавувањето на нашата статија. Тоа беше причината за да го изнесеме уште еднаш нашето мислење во врска со Ар. дефиниција на трагедијата, сега со повеќе примери од самиот Аристотел и со една анализа на спорниот текст од дефиницијата служејќи се со резултатите до коишто имале дојдено и некои од поранешните испитувачи на А. катарса.

* * *

Сепак спомнатиот софиски изучувач А. Ничев зад првата своја расправа во Годишникот на Универзитетот¹³⁾ сметаше за нужно да се обрне на нашата статија за Ар. дефиниција на трагедијата и катарсата, но, како што нам ни се виде, повеќе од формални соображенија, да си ја смири својата „научна“ совест за да не му префрли некој дека не ја исползувал најновата литература, одошто од вистинска потреба или стварно залагање за научната вистина. Тоа беше нашиот прв впечаток, којшто не мора да биде точен по секоја цена.

Ние можеме да ја разбереме критиката на А. Ничев онде кај што тој не се слага со нашето разрешување на проблемот, оти е тоа право на секој човек, и кај што кажува дека сме пропуштиле или превиделе некои моменти и литература, но не можеме да го примиме никако начинот на којшто појде тој во соборувањето нашите аргументи и наводи по секоја цена.

А. Ничев не може да ја прими нашата конјектура ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ нам. *παθημάτων* одн. *μαθημάτων κатарσιν*, како што стои во запазените ракописи на Ар. Поетика, со забелешка дека не сме обрнале „сериозно внимание на текстовата критика“ и ни дава една лекција од критичкиот апарат на А. Гудеман¹⁴⁾.

Вистина е дека ние не сме зборувале за оние работи во нашата куса статија, но е исто така вистина дека и покрај сите тие познати податоци (од Ј. Ткач и др.) ни самиот Гудеман не можел да ја разреши трагичната катарса и морал да признае и утврди дека проблемот е нерешлив. Ние го потврдивме овој резултат на А. Гудеман (до којшто, веројатно независно, подоцна дојде и А. Смердел, како што видовме и понапред) како позитивен со своја забелешка и едно ограничење: *со онаков шекст на дефиницијата т. е. со *παθημάτων* одн. *μαθημάτων κатарσιν* проблемот на трагичната катарса е навистина нерешлив*. Во тоа можеше да се увери и самиот А. Ничев од свој сопствен обид, како што

¹³⁾ В. напред, белешка бр. 2. — Освртокот на нашата статија се наоѓа на стр. 136 итн.

¹⁴⁾ Спом. дело стр. 37. — Ако А. Гудеман имаше донекаде право да му каже на Х. Оте дека не ги познава ракописите и текстовата критика, кога овој тврдеше дека лекцијата *παθημάτων* е конјектура од Тринкавели не знаејќи дека вака стои во R¹, во Tract. Coislin. и дека стоело во Σ, како што се гледа од сирискиот и арапскиот превод, тогаш многу помалу право има А. Ничев да ги повторува овие Гудеманови причини и за нашиов случај, зашто нам ни беше јасно дека *παθημάτων* не е конјектура од Тринкавели нам. *μαθημάτων*, но само го истакнавме ова неслагање на ракописите за да се види дека тука нешто не е во ред.

му покажа неговиот софиски колега Г. Михаилов. Ние не мислиме тука да се задржуваме повеќе на тоа негово разрешување на трагичната катарса, зашто е сосема доста и она од Г. Михаилов, само ќе ги потврдиме уште еднаш овоговите зборови од заклучението: дека теориите на А. Ничев за „погрешното мнение“ и за „најубавата трагедија“ се навистина „кули од карти“ или, уште поточно, балони од сапуновица.

Но, кога зборуваме за текстовата критика и за ракописите, треба да кажеме дека случајот со Ар. дела одн. со Поетиката и нејзините ракописи не е обичен, а особен, и дека не треба да ја забораваме или дури и занемариме традицијата за неговата библиотека и неговото литературно наследство што ни ја запазиле Страбон, Плутарх и др.¹⁵⁾ Според таа традиција библиотеката и ракописите од извесен број Ар. дела без малу три века по неговата смрт биле непознати за пошироката јавност. Тие дошле прво до рацете на неговиот ученик Теофраст којшто ги оставил на својот ученик Нелеј а овој на своите роднини во Скепсида во Мала Азија. Овие, од страв да не им ја земат Аталидите библиотеката со ракописите за големата јавна библиотека во Пергам, ги скриле нив под земја во некој канал кај што настрадале од мувла и црвја. Најодзади ги продале за скапи пари на некој си богат библиофил Апеликонт кој ги донел во Атина. Кога ја заземале Атина војниците на Сула, паднале и оние во рацете на победникот којшто ги пренел во Рим. Тука ја видел и ја оценил вредноста на библиотеката и ракописите граматичарот Тиранион којшто и ги издал, откога ги дал на перипатетичарот Андроник да ги каталогизира. *Сосијобаша на ракописите на Ар. дела а особено на Поетиката најолно ја потврдува онаа традиција т. е. дека Поетиката, како и другите негови дела, биле во шаква жалосна сосијоба пред издавањето што морал нејзиниот издавач (не е важно дали бил прв Апеликонт, Тиранион или Андроник, но секако не многу покасно од времето на Сула) да ги поправа и доволнува оштетените места, а кај што тоа не било возможно да го остава текстот недополнет.¹⁶⁾*

Само по себе се разбира дека поправањето и особено дополнувањето на Ар. текст не можело секој пат да се изврши добро и успешно, зашто оваа работа баш и е најтешкиот дел на филологијата: да се погоди точно мислата и сите зборови на авторот. Затоа и денес уште, и покрај неуморното работење и настојување на филолозите од по-

¹⁵⁾ Strab. XIII cap. 54 (p. 608/9); ср. и Plut. Sulla 26.

¹⁶⁾ Според Страбона (в. го цитатот во резимето) Апеликонт направил нови преписи на Ар. дела и се обидува да ги поправи и дополни оштетените места и ги издал делата со полно грешки.

следните неколку векови да ни го предадат што поверно и поточно Ар. текст, во него има толку празнини и толку несигурни и неавтентични места и зборови, понекогаш и неавтентични повторувања, што не би можело да се рече за сите места од Поетиката дека претставуваат *сигурен оригинален т. е. автентичен текст*, дури и кога таков текст ни предаваат сите до денес запазени ракописи и преводи или парафрази од изгубени ракописи, зашто и најстарите се само преписи, кој знае од која рака, од она прво јавно издание што беше направено во времето на Сула одн. Цицерон, направено и дополнето од раката на некој граматичар, помлад за речиси цели три века од авторот на Поетиката.

Ако е ова така, а ова је најверојатно така, зашто за тоа зборуваат споменатите податоци од Страбон, Плутарх и др., што се потврдуваат од друга страна со состојбата на Ар. текст во сите останати ракописи од Поетиката, тогаш каква поголема вредност за нашиов случај може да има и оној замислен најстар грчки ракопис од 5—6. в. од којшто бил направен сирискиот превод од X в. и арапскиот превод од друга рака, кога е за 5—600 години помлад од првото јавно издание кое веќе си ги носело сите слабости и недостатоци на еден поправен и дополнет а не автентичен Ар. текст. Затоа тука не може да ни помогне ни замислениот грчки ракопис од 5—6. в., ни неговиот сириски превод од X век, ни Абу Бишр Мата, ни Авероес, па најсетне ни самиот критички апарат на Гудеман колку и да е тој вреден и скапоцен.

Ние со ова не сакаме ни најмалу да го потцениме трудот и успехот на Ј. Ткач¹⁷⁾, А. Гудеман и на сите останати нивни претходници¹⁸⁾ што се толку многу заслужни за она што го имаме ние денес од и за Ар. Поетика, но баш затоа и треба да не останеме само дотаму кај што застанал Гудеман, или дури и да се вратиме назад, не водејќи сметка за резултатот до којшто дошол самиот Гудеман: дека *проблемот на Ар. траг. катарса не може да се реши, ние додаваме, на досега познатите начини и со досега употребените средства и држејќи се крушо и слепо за догмиште на текстовата кришка а заборавајќи дека случајот со Ар. дела е одделен и особен*. Не е случајно кога и југословенскиот изучувач на проблемот за Аристотеловата катарса А. Смердел дошол до истиот негативен резултат: дека проблемот е еден *ἀδύνατον καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν*.

Ако А. Ничев навистина ги цени постиженијата на А. Гудеман кога сака од овега да ни чита и лекции, зошто

¹⁷⁾ J. Tkatsch, Die arabische Uebersetzung der Poetik des Aristoteles und die Grundlage der Kritik des griech. Textes, Wiener Akademie der Wissenschaften, Band I, 1928; Band II, 1932.

¹⁸⁾ Како што се I. Vahlen, L. Spengel, E. Susemihl и многу други.

тогаш самиот така лесно го занемарува резултатот на истиот Гудеман и се враќа по старите добро изгасени и бесплодни патишта да го бара решението на трагичната катарса не бирајќи средства и начин во изнасилувањето на своите две теории 1) за „погрешното мнение“ и 2) „за најубавата трагедија“? Дали само затоа да даде школки пример како не смее да се работи во барањето научната вистина, зашто непристрасниот суд и заклученијата на неговиот колега Г. Михайлов тоа најарно го докажаа и го илустрираа.

Од ниедно јасно место на Аристотел не се гледа дека тој знаел и за трагичната катарса покрај музичката, освен од нејасното и сомнителното место од крајот на дефиницијата на трагедијата. Формулацијата δι' ἐλέου καὶ φόβου παραινύουσα τὴν τῶν τοιοῦτων π. κ., како што покажавме во нашиот доцна пријавен реферат за II Меѓународен конгрес на класичните студии¹⁹⁾ и како што се гледа од нашата статија во Жива Антика IV стр. 209 инн., не може да биде автентична баш поради зборовите παθημάτων одн. παθημάτων κάθαρσιν.

Грамматичката и лексичката анализа на текстот од дефиницијата на трагедијата што ја извршил А. Смердел во својата дисертација за Аристотеловата катарса²⁰⁾ ги потврди зборовите на А. Гудеман²¹⁾ дека зборот κάθαρσιν во дефиницијата е употребен во фигуративно значење т. е. нешто што е во спротивност со Ар. правило за поставување добра дефиниција. Значи Аристотеловата дефиниција на трагедијата не е аристотеловска зашто не одговара на неговиот правило од Тојката (VI 139b 30)²²⁾.

Анализата што ја продолживме и проширивме ние, не увери уште повеќе во неавтентичноста на зборовите παθημάτων κάθαρσιν. Еве како и зошто: Терминош παθημάτων (или παθημάτων) κάθαρσιν не е сосем прецизен и јасен зашто во таква формулација генетивош παθημάτων (или παθημ.) може да има барем три функции, како 1) генетив објективен, 2) ген. сейаративен и 3) ген. субјективен (како што го разбрал Н. Weil), од кај што се добиваат три различни значења, што е пак во осџра сџрошiveness со другош правило од неговаш Тојка (VI 139b),

¹⁹⁾ Одржан во Копенхаген од 23—28 август 1954 година. Нашиот реферат не можеше да биде читан зашто бил доцна пријавен.

²⁰⁾ Спом. дело стр. 66—95. — В. особено стр. 91 и 95.

²¹⁾ Спом. дело (в. бел. 9) на стр. 171.

²²⁾ „Εἰ γὰρ κατὰ μηδὲνα τῶν τρόπων ἰκανῶς εἰρηται, δῆλον ὅτι οὐκ ἔν φρισμένοσ εἰη κατὰ τρόπων. Ἄλλοσ, εἰ κατὰ μεταφορὰν εἰρηκεν, οἶον εἰ τὴν ἐπιστήμην ἀρετῆστων ἢ τὴν γῆν εἰδήτην ἢ τὴν σωφροσύνην συμφωνίαν. ΠΑΝ ΓΑΡ ΑΣΑΦΕΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΝ ΛΕΓΟΜΕΝΟΝ“.

зашто тука Ар. изрично забранува употребување зборови одн. изрази со повеќе значења во дефинициите²³).

Во онаква формулација и зборот περαινουσα, којшто инаку не кажува ништо особено, добива повеќе или помалку фигуративно значење, зашто основното му е *свршувајќи, завршувајќи*, — значи и овој би се противел на споменатото правило од Топиката (VI 139b 30).

Дека сето ова е сосем реално, секој што знае малу грчки може и сам да се увери т. е. да ја провери точноста на нашата анализа.

При ваква ситуација ние имаме да бираме едно од двете: 1) или да земеме дека Ар. тука заборавил на своите правила од Топиката и допуштил да дојде во сукоб со својата логика; 2) или изразот παθημάτων (одн. παθημάτων) κἀδαρσιν не е автентичен.

Сите оние што се определуваат свесно за првото, свесно или несвесно го обвинуваат Аристотела дека се скарал со својата логика кога можел вака немилосно да ги гази самиот од себе поставените норми и дека не знае или пак не сака да искаже јасно една мисла и да ја оформи точно и недвосмислено дефиницијата на трагедијата, иако тој истиот дал издоста докази, како што се гледа од целото дело на Поетиката, дека нему тоа му било сосема јасно, имено што е трагичен ефект и како треба овој да се постигне.

Ние сосема свесно се определуваме за второто: *изразот παθημάτων (или παθημάτων) κἀδαρσιν не може да биде автентичен. Вакво неаристотеловски, нејасен и двосмислен, израз кој е во полна спротивност со правилата за поставување добра дефиниција што ги формулирал „таткото на логиката“, може да биде само лошо измислено дојолнение на секако оштетеното на ова место Ар. текст. Дека е тоа една невешта и неуспешна конјектура на оној прв издавач на Ар. дела од времето на Сула или нешто подоцна, се потврдува со самиот Ар. коментар кон дефиницијата на трагедијата кај што нема ни еден збор за термиот παθ. κἀδαρσιν иако се најдуваат во него објасненија и толкувања за многу поневажни и појасни елементи од дефиницијата.*

За формулацијата δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινουσα τὴν . . . Ар. зборува во коментарот и тоа во XIII и XIV глава на Поетиката и ги објаснува тука доста подробно и многу стручно и убаво зборовите ἔλεος и φόβος, но нема тука ни

²³) „εἰς μὲν οὖν τόπος τοῦ ἀσαφῶς, εἰ ὁμῶνυμόν ἐστὶ τινὶ τὸ εἰρημένον, οἷον ὅτι ἡ γένεσις ἀγωγῆ εἰς οὐσίαν ἢ ὅτι ἡ ὑγίεια συμμετρία θερμῶν καὶ ψυχρῶν, ὁμῶνυμος γὰρ ἡ ἀγωγὴ καὶ ἡ συμμετρία“ ΔΗΛΑΘΝ ΟΥΝ ΟΠΟΤΕΡΟΝ ΒΟΥΛΕΤΑΙ ΛΕΓΕΙΝ ΤΩΝ ΔΗΛΟΥΜΕΝΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΛΕΟΝΑΧΟΣ ΛΕΓΟΜΕΝΟΥ“.

еден збор за катарсаῖα, за изразот παθημάτων (или παθ.) κάθαρσιν.

Аристотел мораше во овие две глави да зборува за штричнаῖα катарса ако беа автентични зборовите παθ. κάθαρσιν, шука пред сè, во XIII и XIV, а не само во VI глава, како што сакале да уверат В. Христ²⁴) и А. Гудеман²⁵) со утврдувањето на испуштен текст од Поетиката, на една лакуна зад зборот μέλους (1449b 30). Но во XIII и XIV гл., колку и да бара човек, не може да најде место за таква една лакуна, оти овие две глави се најполни и најубаво обработени тукуречи во целата Поетика.

Но има нешто друго што се објаснува во тие глави а во врска со ἔλεος и φόβος — ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ, и οἰκτοῖα шука сосем подробно објасни Ар. шшо е штричен ефект — τὸ τῆς τραγῳδίας ἔργον — и како треба овој, одн. ἔλεος и φόβος, да се постигнува т. е. преку составош на шакви (= жалосни и штрашни) собишшија — низ композицијата на фабулата, или, да кажеме со јазикот на Аристотела, низ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ, го завршува својот прекрасен коментар со ова карактеристично и значајно место со кое уште еднаш се потврдува неавтентичноста на παθ. κάθαρσιν а автентичноста на ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ: περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ καὶ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς μύθους εἰρηται ἱκανῶς.

Но да се вратиме на А. Ничев и да видиме уште какви недостатоци ни најдува во нашата куса статија. Тој на стр. 136 понатака дословно вели:

„По-важно е обаче, че и при четене παθημάτων и при четене μαθημάτων, дефиницијата говори за въздействието върху зрителя, за нейната функционална страна. Това е неоспоримо и поради други факти: 1) В Политиката . . . Аристотел обещава да говори за катарсиса другаде — „в книгата си за поетическото изкуство“. 2) Неоплатоникът Ямблих . . . който, без съмнение, е разполагал с авторитетни източници на Аристотелевите естетически възгледи, тълкувайки, макар и своеобразно, трагедията, говори за нейното морално въздействие върху зрителите. У него „очистването“ . . . е именно функция на трагедията. 3) Неоплатоникът Прокъл . . . говори също за нейните функции, като вместо Аристотелевото понятие κάθαρσις употребява понятията ἀπέρασις и ἀφοσίωσις. Освен това, според Прокъл, който ще да е бил добре за-

²⁴) В. W. Christ во неговото кратко издание на Поетиката: Aristotelis De arte Poetica liber, Lipsiae 1907 (edit. stereotypa) во критичкиот апарат под текстот на стр. 7: 31 explicatio καθάρσεως a scriptore ipso, polit. VIII 7 p. 1341b 40 promissa lacuna hausta esse videtur.

²⁵) Во спом. дело на стр. 33 во крит. апарат под текстот стои: „31. post μέλους lacunam statuit Gudeman, in qua Aristoteles quid significaret κάθαρσις explicuit . . .“

познат с философските дискусии на древноста, теоријата за катарзиса е възражение на Аристотел срещу Платон, којто изхвърля трагедијата од својата „идеална“ држава, имено във врска с нејното вредно въздействие. Аристотел мотивира възраженијата си също с данни за въздействието на трагедијата, а не с данни за нејния технички строеж, както смета авторът на разглежданата статија.“

Вака може да заклучува навистина човек којшто сосем буквално ја сфатил нашата мисла изразена на стр. 13 од нашата статија за којашто зборуваме и подолу и ја цитираме на стр. 101, или којшто нарочно сака да ја искриви нејзината смисла за да го покаже своето „длабоко“ познавање на историски и литерарни факти и поправо да чука на отворена врата.

Аристотел навистина зборува во осмата книга (глава 7) на Политика за катарсата. Но за каква катарса? За трагична ли? — Не! туку за музиката. Тоа е сосем друга работа, позната доста добро на Грците уште од пред Аристотел. — Вистина е и дека Ар. ветува на истото место дека ќе зборува за неа појасно во делата одн. книгите за Поетиката, а исто е така јасно за секој човек што знае правилно да чита дека овие зборови не можат никако да се однесуваат на она нејасно место од дефиницијата, како што е јасно и дека не мораат да се однесуваат на овој дел од Поетиката што ни останал од Ар. Тие би можеле, секако поверојатно, да се однесуваат на оној денес изгубен дел кај што Ар., повеќе и поопстојно одошто во Политиката, зборувал за музиката и за разните нејзини својства и „воздејствија“, зашто, повторуваме, местото од Политиката *не се однесува на шраг. катарса*, како што тоа излегува од фамозната формулација на крајот од дефиницијата на трагедијата, *шуку на музичката. Sapienti sat!*

Тврдењето дека неоплатоникот Јамблих располагал „без сомнение“ со поавторитетни „источници на Ар. естетички возгледи“ одошто ние денес нема ништо заедничко со стварноста, зашто спаѓа во областа на недоказани хипотези. За да се собори една веројатна хипотеза со друга, треба последнава да базира на сигурни аргументи а не на послаби. Изразот „без съмнение“ можеше да се употреби само тогаш ако имавме за тоа сигурни податоци литерарни и стварни, а за Јамблих, којшто, како вели и А. Ничев, ја толкува трагедијата „своеобразно“ — тоа е, се разбира, најблаго речено за да не ослабне силата на неговите „јаки“ аргументи за „въздействието“ на трагедијата „върху зрителите“ — треба да се каже дека живеел 5—600 години по Ар. и тешко да располагал со подобро издание на Ар. дела и особено на Поетиката одошто ние денес, зашто и тој како и 100 години помладиот неоплатоник Прокло, по се-

која веројатност, го читале Ар. во поправено и дополнето издание (веројатно од Тиранион, од времето на Сула или малку подоцна), источникот на сите денешни и на оние изгубени ракописи од коишто беа направени и сирискиот и арапскиот превод.

Фактот дека Прокло не зборува за *κἀταρσις* но за *ἀπέρασις* и *ἀφοσίωσις* како и неговите зборови *τοῦτο δ' οὖν πολλὴν καὶ τῶ 'Αριστοτέλει παρασχὸν αἰτιάσεως ἀφορμὴν καὶ τοῖς ὑπὲρ τῶν ποιήσεων τούτων ἀγωνισταῖς πρὸς Πλάτωνα λόγων*, како што увидел и претпазливниот Гудеман²⁶⁾, говорат за тоа дека не треба за полемиката со Платон да се зема само и пред сè Аристотел но и оние другите противници, останати анонимни кај Прокла, и дека оттаму, од тие „анонимни“, можеле да произлегуваат и изразите *ἀπέρασις* и *ἀφοσίωσις*.

Но, прво, Јамблих онде не го споменува Ар., а Прокло така нејасно зборува за него во врска со траг. катарса не споменувајќи го воопшто овој технички термин но *ἀπέρασις* и *ἀφοσίωσις*, што не би можел човек оттаму нешто повеќе да каже, а секако ништо сигурно за траг. катарса и дали навистина Ар. знаел за оваа, зашто честите дискусии и полемики што се воделе од разни философски школи, а особено во Академијата по Платон и Аристотел, врз многубројни спорни прашања и проблеми, можеле така неодговорно да го употребуваат авторитетот на големите основатели и, доста веројатно, да им припишуваат и зборови и цели дела многу често со тенденција да го злоупотребаат нивниот авторитет. Затоа не можеме секоја хипотеза, дури и кога доаѓа од авторитети какви што биле Виламовиц или Гудеман, да ја примиме без резерва. Ке им веруваме пак само на оние кои се добро документирани и убедливи од секоја гледна точка.

Многу е *поверојатно да се претпостави дека и едниот и другиот неоплатоник ја читале Ар. Полишика и го пренесле, како и толку други „учени“ од поновите векови, она што се зборува тука за музичката катарса на оние нејасни зборови од дефиницијата на трагедијата и така го збркале и заметкале уште повеќе и онака тешкиот проблем за траг. катарса. Се разбира дека сите бранители на Ар. траг. катарса и на предадениот текст *καθηράτων κἀταρσιν* (или *καθηράτων κἀταρσιν* како „сигурен“ и „оригинален“ ќе се фаќаат за овие несигурни филозофи како давеник за сламка.*

По анализата на текстот од дефиницијата на трагедијата, од која се виде дека изразот *καθηράτων κἀταρσιν* не може да биде автентичен, тука можеме да потцртаме дека *штој во таква формулација не е познат од ниедно друго место во целата грчка литература а не само кај Ар.* За да го примиме тој неаристотеловски термин за автентичен, Аристо-

²⁶⁾ В. го спом. дело стр. 169—170.

телов, треба навистина да имаме за Ар. сосем лошо мнение како по однос на неговиот јазик и стил така и за неговата мисла и логика. Зарем навистина Ар. не бил во состојба да го избегне оној двосмислен израз *καθημάτων κάθ.* и оној излишен збор *περαίνουσα* со еден покус и прецизен израз *καθαίρουσα τὰ τοιαῦτα κάθη* или *καθαίρουσα τῶν τ. καθῶν* или слично, зависно од тоа што сакал точно да искаже? *Туку како и да кажел, со штоа не би ја искажал најважната и најбитната одлика на трагедијата, а секако Ар. тоа го знаел и пред нас и тука можеме слободно да кажеме дека во овој однос ние можеме да бидеме само негови подобри или полоши ученици.*

Ако истакнатиот пруски професор и прочуен филолог Виламовиц можел тука да го изгуби своето трпение и нервозно да заклучи:

„... Es ist Zeit, daß wir uns von der aristotelischen Definition befreien; man bedauert fast, daß sie in der Neuzeit nicht so unbeachtet geblieben ist, wie das im Altertum der Fall gewesen ist...“²⁷⁾

тоа е уште една причина повеќе за тоа, дека решението на таканар. Ар. трагична катарса не може да се бара по оној обичен пат како што оделе речиси сите пред Виламовица и повеќето по него, но по еден нов пат како што се обиделе неколку помалку познати имиња во класичната филологија, по пат на конјектура, по пат на *divinatio*²⁸⁾.

Ако V. Ogrodziński²⁹⁾ со својата конјектура *μυθημάτων* нам. *καθημάτων* одн. *καθημάτων* не успеал повеќе да му се приближи на вистинското решение, H. Otte³⁰⁾, барем во почетокот, но сосема несвесно, толку му се имаше приближено со предложената конјектура *πραγμάτων*, што е просто за чудење како не го открил целиот термин ΠΡ. ΣΥΣΤΑΣΙΝ, туку, бидејќи немаше смелост или, можеби, и среќа да се усомни и во вториот збор *κάθαρσιν* а не само во *καθημά-*

²⁷⁾ Во неговата расправа Die griechische Tragödie und ihre drei Dichter, Berlin 1928, стр. 63.

²⁸⁾ Сепак не можеме да не ги цитираме тука овие вистинити и карактеристични зборови на еден од најдобрите познавачи на грчката трагедија, на истиот Виламовиц од неговото дело Euripides, Herakles I, Berlin 1889, стр. 109:

„Dieses Kleinod der aristotelischen Lehre können wir nicht brauchen, mag es auch das unschätzbare sein. Man kann doch darüber keine Worte verlieren, daß eine kathartische Wirkung weder Aischylos erstrebt noch die Athener erwartet haben. Mag der Philosoph auch noch so scharf und fein die Wirkung beobachtet haben, welche eine Tragödie auf das Publikum oder auf ihn bei einsamem Lesen ausübte: diese Wirkung war Dichtern und ihrem Volke unbewußt.“

²⁹⁾ In catharsin tragicam observationes aliquot, Eos XXXI, 1928, стр. 263 инн.

³⁰⁾ Во неговата прва расправа Kennt Aristoteles die sogenannte tragische Katharsis? Berlin 1912.

των, подоцна мораше да ја напушти и самиот својата конјектура, оти во врска со *καθαρσις* и *παρ.* можеше да го значи истото⁸¹).

Зад овие дојдоа и негативните закљученија на Гудеман и Смердел да го потврдат разочарувањето на Виламовиц дека проблемот е еден *ἀδύνατον* т. е. нерешлив.

Во следниот пасус нашиот критичар „доследно“ дошол до вакво закључение:

„Следователно, колебанието между *καθηρέτων* и *καθηρέτων* не може да бѝде основание да се постави, вместо някое от тях, сѝвсем несигурното и никѝде незасвидетелствувано *πραυράτων*, още повече че това е сврзано с промяната на сигурното *καθαρσις* в *ὀβύτασις*. Подобна промяна би следвало да се нарече не „смело закључение“ (9), а произволно и безцермонно изопачаване на сигурниия оригинален текст.“

Одејќи доследно по редоследот на своите мисли и не водејќи сметка за стварниот однос на работите и мислите од Ар. Поетика навистина А. Ничев можеше да стигне само до такво закључение. Ако ова закључение и вакво резонирање не беше само резултат на една субјективна тенденција, да се оправда по секоја цена „точноста“ на своето „решение“ на сложениот проблем за траг. катарса, ќе го охарактеризиравме како крајна неинформираност во областа на текстовата критика, зашто Ничев со горното категорично отфрлање конјектурата во принцип, а не само на нашата (конјектура и значи дополнение одн. промена на нешто што не е „засвидетелствувано“ на она место во текстот од ракописите), навистина сака да ја избрише од филологијата најважната и најосетливата нејзина дисциплина. Иако во оваа дисциплина се правеле и се прават на разни страни многу грешки, таа си останува како најздрава и вечно млада другарка на литературата, зашто баш со нејзината и со помошта на семошната логика и се откриваат грешките и се утврдува вистината.

Има многу конјектури што се покажале како неточни, но има уште повеќе, особено од добрите мајстори на текстовата критика, каков што бил на пр. Мадвиг, добри и би била голема срамота за еден филолог да ја отфрли а priori секоја конјектура со онаква мотивација како што ја формулирал нашиот критичар.

Ќе потсетиме на ова место на карактеристичните зборови на еден од поновите мајстори во споменатава научна дисциплина, на Паул Мас (во делот за Текстовата критика од прирачникот на Gercke—Norden):

⁸¹) Н. Otte во втората расправа *Neue Beiträge zur aristotelischen Begriffsbestimmung der Tragödie*, Berlin 1928.

„Daß die Konjekturekritik eine Zeitlang grundsätzlich bekämpft wurde, sei als vorübergehende Verirrung der Forschung nur eben erwähnt. Natürlich ist es viel schädlicher, wenn eine Verderbnis unerkant bleibt, als wenn ein heiler Text zu Unrecht angegriffen wird. Denn jede Konjekture reizt zur Widerlegung, durch die das Verständnis der Stelle jedenfalls gefordert wird, und nur die besten werden sich durchsetzen; dagegen die nicht bezeichnete Verderbnis schädigt den stilistischen Gesamteindruck, und *wer eine richtige Konjekture verkannte, setzt sich zu allem andern dem Vorwurf der Undankbarkeit, wenn nicht gar des Neides aus . . .*“⁸²⁾ (подвлековме ние).

А. Ничев кажува дека е „сѐвсем несигурно и никѐде незасвидетелствувано ПРАГМАТОН“ и дека е сосем „сигурно“ *κἀδαρσιν*; дека промената што сме ја извршиле ние би требало да се нарече „произволно безцеремонно изопачаване на сигурниот оригинален текст“. Но што е *сигурно* а што *несигурно*? Дали треба повторно да го цитираме П. Мас од Герке-Норденовиот прирачник? Туку може којшто сака и самиот да си го најде и прочете соодветниот дел од спонатото дело (II стр. 6—11).

Она што е *сигурно* во *ракописите* што не мора секогаш и *по секоја цена* да биде *сигурно* и во *архивите* т. е. во оригиналниот текст на еден автор, не мора да биде автентично. Во дадениов случај за А. Ничев е сигурно *κἀδαρσιν* оти така стои во сите запазени ракописи и преводи, и исто така, или нешто помалку, но сепак сигурно и *καθηράτων* оти вака стоело во најстарите, а несигурно ПРАГМАТОН ΣΥΣΤΑΣΙΝ оти тоа на она место не е „засвидетелствувано“ во ниеден ракопис.

А како стои стварниот однос на *сигурно* и *несигурно*?

За неговите „сигурни“ *καθηράτων κἀδαρσιν* во целото дело на Ар. Поетика (и во целата грчка литература) нема ни еден збор, а за *несигурно* ПРАГМАТОН ΣΥΣΤΑΣΙΝ *Ариситотел* зборува со *одушевеност* и дури *сѐрасивено без малу низ целото дело*, што е и сосема природно кога е ова *најважниот и најближниот дел на трагедијата*, кога ПРАГМАТА и ΜΥΘΟΣ (а ова е со други зборови ПРАГМАТОН ΣΥΣΤΑΣΙΣ) се цел на *трагедијата*, кога изразот ПРАГМАТОН ΣΥΣΤΑΣΙΣ (одн. ΣΥΝΘΕΣΙΣ) е повторен во Поетиката 6 пати полно и директно а 18 пати неполно и индиректно.

Текстот од ракописите не е догма. А. Ничев тоа секако треба да го знае, а уште повеќе кога во својата расправа ги цитира класиците на марксизмот што се бореле низ целиот свој живот против догматско применување на

⁸²⁾ В. Paul Maas: Textkritik in der Einleitung in die Altertumswissenschaft (herausgegeben von Alfred Gercke und Eduard Norden) I. Band (Dritte Auflage), Berlin und Leipzig 1927, дел 2 на стр. 9.

марксистичката теорија, против догмата во научната работа и животот.

Сиурно во еден шекспир е она што се потврдува од самиот автор и што е во склад со неговата теорија или миоглед одн. со неговите возглед, а несиурно она што не се потврдува од контекстот и од целошо дело (земено во пошироката смисла на зборот) од еден автор.

Аристотел за траг. катарса (во формулацијата $\kappa\alpha\theta\alpha\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ или $\rho\alpha\theta\eta\rho\acute{\alpha}\tau\omega\nu \kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\sigma\iota\nu$) нема ни еден збор во целото свое дело, зашто, ќе повториме уште еднаш, во неговата Политика се зборува за музичката а не за трагичната катарса. Оној што сака да критикува треба да знае правилно да ги чита грчките текстови и да го разбере таткото на логиката и науката воопшто без искривување и заматување на неговите јасни мисли и теории.

Кога А. Ничев на истата страна продолжува: „В прочем, нека разгледаме нај-внушителниот (поне на пръв поглед) довод в подкрепа на $\rho\rho\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu \sigma\upsilon\sigma\tau\alpha\sigma\iota\nu$. Това е обстоятелството, че на няколко места след дефиницијата Аристотел говори за $\sigma\upsilon\sigma\tau\alpha\sigma\iota\varsigma$ (или $\sigma\upsilon\nu\delta\epsilon\sigma\iota\varsigma$) $\rho\rho\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ како за нај-важна съставка на трагедията. Тъй като, според автора, никъде в дефиницијата не се говори за тази важна съставка, той смята, че изследвачът справедливо би могъл да я допълни“, ние мораме да му одговориме дека, да беше и така, како што вели тој, па сепак би терало на размислување, а непристрасните филолози би ја виделе вистината. Но дали е само така и толку малце истакната важноста на оваа нај-важна „съставка“ на трагедијата?

Ако ние од оваа или онаа причина сме пропуштиле да ја истакнеме тежината на Ар. зборови: $\omega\sigma\tau\epsilon \tau\alpha \rho\rho\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\alpha \kappa\alpha\iota \delta\epsilon \mu\upsilon\theta\omicron\varsigma \tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma \tau\eta\varsigma \tau\rho\alpha\gamma\omicron\iota\delta\iota\alpha\varsigma\cdot \tau\omicron \delta\epsilon \tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma \mu\epsilon\gamma\iota\sigma\tau\omicron\nu \alpha\pi\alpha\nu\tau\omicron\nu$, зарем објективниот филолог и критичар што знае да го чита Аристотела не можел да го прочита ова, кога сме го потцртале и ние на стр. 10 од нашата прва статија со истиот овој верзал како и сега, иако не сме наблегнале „сосем убедливо“ на неговата содржина. Туку, ете ние сме виновни што се задоволиме само со потцртувањето, а сега гледаме дека тука навистина сме пропуштиле да ја истакнеме уште како важната и неоеценимата вредност и значење на горните зборови.

Дали е навистина така малу важна оваа „съставка“ кога во неа лежи и целиа на трагедијата? Или можеби ние не го разбираме добро Аристотела? Или пак и самиот Аристотел не е начисто со својата логика кога си поставува и ваква цел покрај онаа за која зборувале толку филолози порано и за која се залага и А. Ничев во врска со „функционалната страна на трагедијата“, т. е. покрај „очистувањето“ одн. „прочистувањето на афектите жал и страв“, покрај

катарсата? *Туку нема нигде ни еден збор за оваа цел на трагедијата* т. е. за *καθάρσιον κἀδαρσις во целошто Ар. дело.*

Но А. Ничев ни докажува:

„В съшност, авторът погрешно тврди, че в дефиницијата не се говори за *πράγματα*. Аристотел говори по този въпрос, като го поставя на прво място, подчертавајќи по такъв начин още веднџ важноста му. Тој казва, че трагедијата е *μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας...* Това е указание имено за „състава на събитията“, за сюжетната обработка на трагедијата. В понятието *πράξις* лесно можџ да се видат ония *πράγματα*, за които Аристотел говори на различни места в Поетиката и които авторџ на статијата приведува. Следователно, за „състава на събитията“ Аристотел говори още в началото на дефиницијата, за да не става нужда, както смята авторџ, да се повтара в края. Това, заедно с изброените погоре съображения, е сериозен довод в подкрепа на тврдението, че, засягајќи катарсиса, Аристотел говори за функционалната страна на трагедијата.“

Не може да се каже дека во целиот овој пасус нема никаква логика, но таа е онаа логика својствена на нашиот критичар, којшто е склон, поради слабо познавање на деталите, на некои елементи од јазикот и стилот — посебно на Аристотела, да ги смеша претставите и поимите и да ни сервира киселина за вино, или е пак толку силно заљубен во своите две теории, што е готов за нивна љубов да жртвува сѐ, секоја смисла за здраво резонирање. Зарем зборот *πράγματα* и зборот *πράξις* имаат исто значење кај Аристотела и во грчкиот јазик воопшто?

Иако сите ПРАГМАТА од една трагедија ја чинат фабулата т. е. ΜΥΘΟΣ; иако ΜΥΘΟΣ е истовремено и ΜΙΜΗΣΙΣ ΠΡΑΞΕΩΣ и ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΣ, сепак тие не се идентични и секое од овие три си има и своја посебна нијанса. Ако ΜΥΘΟΣ не е дословно споменат во дефиницијата, тој се содржи во поширокиот т. е., од друга страна земено, во потесниот поим ΤΡΑΓΩΙΔΙΑ којшто се определува, но не значи дека покрај ΜΥΘΟΣ одн. ΜΙΜΗΣΙΣ ΠΡΑΞΕΩΣ не смее или не треба да се употреби во дефиницијата и другиот, неполниот синоним ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΣ, зашто едниот зборува за целостта на дејствието, а во другиот баш прекрасно се исажува единството на дејствието во составот на собитијата, за трагедијата поодделно и типично, во *сосиавош* на жалосниите и *стирашнии*е собитија, *зашто* за оваа е баш својствено, *преку такви собитија да го постигнува *трагичниот* ефект* т. е. *жалта* и *стиравош* (в. Ар. Поет. гл. 13—14).

Затоа е и смешно кога А. Ничев се повикува на гл. XIII од Поет. за да докаже оти ние грешиме кога тврдиме дека Ар. не зборува „за целта и ефектите на трагедијата од етичка или психолошка гледна точка“. А колку ли е далеку од

Аристотела самиот тој кога тврди дека Ар. „от етически“ — а не од уметнички — „своображенија“ препорачува да се зема за херој средниот човек и дека Ар. тука подига некаков „морално-правен въпрос за реакцијата на зрителот по отношение на невиниот герой“ итн.

Не можеме аргументи да отфрлиме секаква врска со етиката на некои места од Ар. Поетика, а особено од коментарот, и да ни импутира некој вакво нешто, треба да е или неправеден или недобросовесен. Ние јасно кажавме и ќе повториме: Аристотел не е никаков моралист, но пред се добар аналитичар на уметноста особено со своето солидно познавање на уметничката страна на трагедијата и епосот. Ако Ар. *притаено* полемизира со својот учител против неговите погрешни возгледи по однос на трагедијата и поезијата воопшто, што може да го види и од нашиот текст на првата статија секој што чита правилно, тоа не значи дека и Ар. е моралист, каков што се јавува баш Платон, особено во својата Политеја, којшто бараше од етички соображенија да се исфрли трагедијата од неговата идеална држава.

Нигде од целата Поетика не се гледа дека и Аристотел од вакви исти соображенија настојува да се задржи трагедијата во Атина и во Грција; затоа и се зборува за „притаено полемизирање“, а ние ќе речеме: затоа и е голем *Il maestro di color che sanno*, многу поголем од својот учител филозофот-поет и фантастот и утопистот Платон, зашто знаеше да разликува идеи од стварност, поезија и филозофија од живот и историја, наука од уметност и литература. Затоа и е Аристотел тукуречи секогаш на земја, а неговиот учител обично во над- и вонземното царство на идеите.

И, ако е тоа така, како што го знаеме речиси сите дека е така, тогаш немаше потреба да ни се импутира за овој факт, оти сме сакале да речеме дека е Ар. сув формалист. Напротив, тој што сака да изведе заклучение само од некои зборови, што си ги зема произволно во нивното неопшто и лошо значење, се јавува како сув формалист и, дури и нешто потешко и понеубаво од тоа, говориме општо, како фалсификатор и клеветник.

Тешкиот проблем за траг. катарса не може да се реши со ефтина реторика и четење лекции од лошо разбрани и уште полошо исползувани источници, но само со вистинско задлабочување во Ар. текст и со правилно толкување на сите многубројни детали што се во врска со Аристотела и со неговата дефиниција на трагедијата.

Тука мораме да потсетиме уште еднаш на едно важно место од литературата, на статијата *Tragoedia* од K. Ziegler во Реалната енциклопедија⁸³⁾, за да покажеме дека во ре-

⁸³⁾ Pauly-Wissova, RE, Bd. VI A coll. 2032—3,

шавањето на нашиот проблем голем број познати и непознати личности и фактори имале свој удел, свој прилог. Еве ги неговите зборови:

„Fassen wir zusammen, was Aristoteles — außerhalb der Definition — über ἔλεος und φόβος und ihre Rolle in der T. sagt, so ergibt sich folgendes Bild. Die Dichtkunst ist dem angeborenen Nachahmungstrieb des Menschen und seiner Freude am Nachgeahmten (Nachgebildeten) entsprungen. Sie ahmt Handlungen nach und zerfällt je nach der Art der nachgebildeten Handlungen und nach den Mitteln der Nachbildung in verschiedene Gattungen. Die T. ist diejenige Dichtungsgattung, die ernsthafte d. h. leidvolle und unter gewissen Umständen Mitleid und Furcht erregende Handlungen nachbildet. (Die genaueren Bestimmungen bleiben hier außer Betracht.) Das von der T. erweckte, ihr wesensgemäße Lustgefühl, ist die Lust am Sehen und Hören von Nachbildungen Mitleid und Furcht erregender Handlungen.

Vergleichen wir dies mit dem Wortlaut der Definition, so müssen wir sogleich anerkennen, daß sie von diesen, im Text der Poetik teils vorher, teils nachher ziemlich ausführlich entwickelten Gedanken nichts enthält, wenn wir auch andererseits zugeben müssen, daß sie nichts enthält, was jenen Darlegungen widerspricht, und daß die letzteren in der μίμησις πράξεως σπουδαίας implicate enthalten sind, insofern als die μίμησις die ἡδονή und das σπουδαίων den ἔλεος καὶ φόβος in sich begreift. Aber bei der großen Bedeutung dieser Elemente für Wesen und Wirkung der T. nach aristotelischer Auffassung bleibt es im höchsten Maße erstaunlich, daß in der Definition so gar nichts ausdrücklich von ihnen gesagt wird — etwa, in Anlehnung an 1453b 11, παρασκευάζουσα τὴν ἀπὸ ἐλέου καὶ φόβου διὰ μίμησης ἡδονήν — und daß an der Stelle dieser zu erwartenden Bestimmung „das berüchtigte Kolon δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν steht, zu dessen Erklärung in der ganzen Poetik kein Sterbenswörtchen zu finden ist, weder über den Begriff der κάθαρσις noch über das Verhältnis derselben zum ἔλεος καὶ φόβος noch, wieso die κάθαρσις τῶν τοιούτων παθημάτων Zweck und Wirkung der T. ist. . .“ (подвлекоме ние).

Како што се гледа, има сепак „мала“ разлика меѓу овие и зборовите на А. Ничев во врска со' πράξις и πράγματα.

Зарем не е на место нашиот одговор дека баш за тоа и зборувал Ар. во крајот на дефиницијата — за ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΙΟΥΤΩΝ (scil. ΕΛΕΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΦΟΒΕΡΩΝ) ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, само што историјата сакала малку да се насмее со сесилната памет и снага на науката и на нејзините претставители од цела една низа векови, кога забот на сеуништувачкото

време го оштети делото на Аристотела до таа степен, што морал несреќниот издавач-интерполатор на Поетиката да го поправи нечигливото автентично и јасно ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ во нејасно и проблематично καθάρσιον (или καθάρσιων) κάθαρσιν.

Имаше право славниот Улрих фон Виламовиц-Мёлендорф да се нервира кога не можеше тој да го најде решението на овој проблем; имале од своја страна, но само до некаде, право и оние што го прогласиле проблемов за ἀδύνατον, а имал уште како право и К. Циглер кога увидел (но подоцна немал право да заборави) дека *Ар. морал на крајот од дефиницијата да зборува за најбитната одлика на трагедијата*, за трагичниот ефект и како и каде треба тој да се постигне во трагедијата.

Ако К. Циглер не можел, од какви и да било причини, да го каже она што си го рековме за себе ние уште во 1942, а за другите јавно одвај дури во 1948, не значи дека тој или некој друг порано или подоцна не би можел да дојде до ова решение до кое дојдовме ние. Со ова не сакаме да кажеме дека до ова решение сме дошле држејќи ги сосема свесно во паметта споменатите зборови на К. Циглер, но тие можеле да бидат во нашата глава негде затулени, зашто неговата статија сме ја читале секако пред 1942.

А што да кажеме за овие зборови на А. Ничев?

„В заключение, фактът, че в дефиницията се говори за „състава на събитията“ (?), за идейно-художествената обработка на сюжета, не изключва и не е изключил необходимоста да се говори и за функционалната страна на трагедијата . . .“⁸⁴)

Дали А. Ничев тера шега самиот со себеси кога вели дека е *факт ошти во дефиницијата се зборува за СОСТАВОТ НА СОБИТИЈАТА* т. е. за ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ? А кој ја исклучил можноста да се зборува во дефиницијата и за функционалната страна на трагедијата? Не е вистина дека во нашето решение на дефиницијата не е изразена и *функционалната страна* на трагедијата, туку тој ги разбрал сосема криво и површно нашите, поточно, Аристотеловите зборови и мисли, сосема формалистички и догматски!

* * *

Да кажеме сега нешто и за начинот на критизирањето на А. Ничев со кој си позволил тој да го извалка убавото име и високата и одговорна задача на критичарот.

Начинот на кој е критицизирано нашето ново разрешување на проблемот за Ар. таканар. траг. катарса, местото каде и како е поместена неговата „критика“ на нашата статија, како

⁸⁴) Спом. дело на стр. 137 под крај.

и некои други околности, покажуваат дека Александар Ничев не сакал да го нарушува „убавото единство“ на неговите две „теории“ за „погрешното мнение“ (δόξα) и за „аристократската“ најубава трагедија (καλιότη τραγῳδία), со сè што и двете, навистина во 1953, ги охарактеризира неговиот софиски колега Георги Михаилов како „кули од карти“, туку „критиката“ на нашата статија ја прибавил зад својата расправа како некој анекс или екскурс под заглавие „Нов опит на тълкуване на трагическия катарзис“. Со какви мисли го направил авторот ова, со добри или задни, во крајна линија тоа си е негова сопствена работа. Исто така негова лична работа е испраќањето на својот сепарат од споменатата расправа кај што се критикува и статијата од нашиот Годишен зборник I не до нашиот факултет а до белградскиот Семинар за класична филологија³⁵).

Негова лична работа може да биде и неговиот „професорски“ став и возвишен „катедарски“ тон кога го „покажува“ нашето „непознавање“ на некои познати факти или нашето „произволно и безцеремонно изопачаване на сигурни оригинален текст“. Но неговото *изопачување на нашите мисли и зборови, на нашиот оригинален текст* (зашто овој не беше никако спорен а спорен е Ар. текст на Поетиката на многу места) *не е само негова работа.*

Ако Аристотел не е жив и не може сам да им одговори и да ги изобличи сите изопачувачи на неговите мисли и зборови, а тој би можел сам најарно да им одговори на сите, сепак толку многу останало од него, а пред сè неговата бесмртна логика, што сите тие изопачувачи и фалсификатори, порано или подоцна, ќе си го добијат својот одговор и своето место во науката онака како што си го заслужиле.

Да прејдеме прво кон последното — изопачување на нашиот беспорно оригинален текст. Уште во почетокот на неговата „критика“, неговата втора реченица гласи:

„Авторът смята, че въпросът е *изкуствено усложнен*, и предлага ревизия на текста на известното определение на трагедијата в глава б на Аристотелевата Поетика . . .“ (подвлековме ние). Нигде во нашата статија не стои вакво нешто, дека проблемот на траг. катарса бил *искуствено усложнет*. Местото на коешто се однесува ова негово тврдење во нашата статија гласи:³⁶)

„Сметаме дека проблемот на трагичната Катарса остана нерешен најмногу поради тоа што *не е направено ништо за неговото упростиување*, и то заради тоа што

³⁵) Тука им благодариме на белградските колеги а првенствено на проф. Милош Н. Ђуриќ што не извести за објавената критика и ни ја испрати да ја прегледаме и прочитаеме расправата на А. Ничев.

³⁶) В. на стр. 137 при дно.

интерпретаторите се губеа во детаљи не држејќи се за текстот на Аристотеловата Поетика и објаснувајќи и дополнувајќи го Аристотела со Платона или пак со покасни филозофи и писатели кои можеби имаа по ова прашање сосема друго мнение“ (подвлековме сега).

Дали „не е направено ништо за неговото упростување“ и „проблемот на траг. катарса е искуствено усложнет“ се исти, идентични мисли и судови? Зар не е ова изопачување на нашиот оригинален текст?

И во нашиот суд имавме навистина нешто или и доста претерано кога сме рекле дека *ништо* не е сторено за неговото упростување, но колку ли е искривена нашата мисла кога ни се импутира дека сме рекле оти проблемот е искуствено усложнет, со сето што има навистина и „научници“ кои по својата природа одат свесно или несвесно кон усложнување и заметкување на проблемите наместо кон нивното упростување и разрешување.

Туку би можел човек да помисли дека ова е случајно изопачување или погрешно разбрана мисла од нашиот македонски текст, зашто на стр. 13 од нашата статија се вели за последните два збора од Ар. дефиниција на трагедијата, за *καθάρσιον κάθαρσις*, следното:

„Тие се или случајна невешта конјектура на некој „учен“ препишувач — схолиаст, дека автентичните зборови на Аристотела ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ биле нечитко написани и можел да се прочита само крајот — наставката, или текстот на Аристотела бил погрешно записан од некој Аристотелов ученик, или пак е намерна мистификација на некој покасен филозоф-интерполатор.“

Но *намерната мистификација* е спомената само како една од трите можности за искривување на јасниот Ар. текст, и тоа како трета, во која ние, значи, најмалце веруваме. А. Ничев можеби ги збркал овие две работи и случајно ја искривил нашата мисла. Да видиме дали е така.

Веднаш зад горното тврдење, во неговата четврта реченица се вели:

„Освен това, авторът е склонен да мисли, че изразът, според който трагедията „чрез състрадание и страх извършва очистване от подобни (т. е. от състрадание и страх) чувства“, е *безсмислен* (подвлечено од нас)“.

Пак едно тврдење дека сме рекле или, за да не го фалсифицираме, дека сме „склони да мислиме“ така. Можеби нашиот критичар знае перфектно да ги чита мислите на другите, но вакво нешто нема во целата наша статија

која не е многу долга (неполни 13 страници) за да не може лесно да се пронајде.

Во нашата статија се говори за нејасноста на изразот *παθημάτων κάθαρσιν*, на пр. на стр. 13:

„... Но и во едниот и во другиот случај останува фактот дека текстот на Аристотела не е автентичен и дека е променет од јасно *πραγμάτων* обстаби во нејасно *παθημάτων κάθαρσιν*“

но нема ни едно место кај што ние велиме дека изразот „преку жал и страв извршува очистување од такви ефекти“ е *бесмислен*. Дали не е и ова изопачување на нашиот оригинален текст? Или е можеби и пак погрешно разбрана нашата мисла, зашто на стр. 6 од нашата статија првиот пасус започнува:

„Како да се објасни „преку жал и страв очистување од такви (слични) афекти“? Како може човек преку жал и страв да се ослободи од жал и страв, односно од слични афекти? Со ова проблемот излезе најолно од рамките на класичната филологија и премина во областа на естетиката и психологијата...“ (подвлековме сега).

Да му допуштиме ли на нашиот критичар дека и таму се збркал во македонскиот текст и извел погрешно заклучение? Да видиме понатака.

Во долниот дел на стр. 137 цитира едно наше место по овој начин:

„Следователно, авторът на статијата е опроверган още веднџ когато казва, че „Аристотел . . . не говори за целта и ефектите на трагедијата от етическа и психологическа гледна точка, нито пък може да се каже, че тои полемизира със своя учител Платон . . .“

и врз основа на овој вака пресечен цитат изведува произволни и лажни заклученија.

Зад зборот „Платон“ т. е. на местото од точкиците се продолжува нашата мисла со овие зборови: „до што степен да поставува за трагедијата, која Платон сосема ја исклучи од својата идеална држава, и некаква практична цел како што би требало да биде очистувањето на душите од афекти, или пак речистување на самите чувства...“ (подвлековме сега).

Од нашето место се гледа не дека не сме биле „осведомени“ за полемиката на Аристотела со Платон (иако не сме сметале за нужно да го цитираме тука Прокла), но дека не сме верувале оти таа „полемика“ е така отворена и јасна и оти оди до онаа мера како што сакале да претстават некои (тука спаѓа секако и нашиот критичар).

Ваков начин на цитирање како што го употреби Александар Ничев би можел да се употреби во ефтината политичка пропаганда, но во научната литература тој не е, или барем не би требало да биде допуштен, зашто тој нема ништо заедничко со барањето вистината, што е прва и основна задача на науката.

Ќе приведеме само уште еден пример за да се види како и што критизирал А. Ничев и колку има врска неговата критика со барањето вистината. На стр. 138 тој вака ја закључува својата „непристрасна“ критика:

„... Този вљзглед за познавателната стойност и за философскиот карактер на поезијата е показателен със својата жизненост. Тој говори поясно от всичко друго, че Аристотел не се јавява „професор по теория на литературата, естет“, не се јавява *сух формалист*, както смята авторът, а здраво свързва литературно-художественото произведение с неговата жизнена страна, която определя и функциите му“ (подвлековме ние).

Ние навистина рековме (на стр. 13) за Аристотела дека во Поетиката говори како „професор по теорија на литературата, како естет“ сакајќи да одбележиме дека тој тука, во Поетиката, а секако и во целото свое дело, не се јавува како некој моралист или, да речеме дури и, финалист, еден фантаст што и на трагедијата, како на уметнички вид, би ѝ поставил некаква цел како што е очистување или поправање на човечката душа, на људските нарави.

Но, од кога зборовите *професор* и *естет* почнале да значат „сух формалист“? Дали зборот *професор* навистина не значи ништо поубаво до „сух формалист“? Во нашиот а и во другите јазици, колку што нам ни е познато, зборот *професор*, и ќе додадеме, како што е во нашиот оригинал, и *естет* значи сè друго само не сув формалист, иако мораме да признаеме дека и тука, како и во другите области од човечкиот живот и од општеството, има искљученија, т. е. дека има и *професори* и дури и „естети“ што се јавуваат како *суви формалисти*, но во утврдување правила и во значењата на зборовите не се тргнува од искљученијата, од необичното и реткото, а од она што е често и обично.

Зар ова не го знае А. Ничев? Ако го знае и ако сепак ги извртува и ги искривува нашите мисли и зборови и го изопачува нашиот беспорно оригинален текст, тогаш ќе го запрашаме ние зошто го прави ова и смее ли да се служи со вакви средства еден научник?

* * *

Во барањето вистина сметаме дека не би требало да има мое ни твое, наше ни ваше мислење или решение; треба

да има вистинско или лажно, точно или неточно, повеќе или помалку веројатно, и мора да има чесно пристапување и барање на научната вистина без извртување и изопачување на туѓите мисли и зборови, без зломислено и нечесно прикривање на позитивните резултати и успеси од другите. *Sine ira et studio, sine invidia atque ambitione! Non omnia possumus omnes.*

* * *

Да ги сумираме сега новите резултати до коишто дојдовме ние од 1948 до денес во нашата анализа на Ар. текст и особено на текстот од неговата дефиниција на трагедијата во врска со останатиот текст од Поетиката и Политиката.

1) Несигурноста и неавтентичноста на изразот *καθηράτων κἀδαρσιν* се потврдува:

а) од фактот дека зборот *κἀδαρσις* е употребен во дефиницијата во фигуративно значење (ова го утврдиле уште Гудеман и Смердел) што се коси со Ар. правило од Топиката (VI 139b 30);

б) од „хомонимноста“ на изразот *καθηράτων κἀδαρσιν* која произлегува од генетивот *καθηράτων* што во таква формулација може да биде 1) објективен, 2) сепаративен и 3) субјективен (како што го сфатил Henri Weil) што е во остра спротивност со другото правило од Топиката (VI 139b 19), кај што се забранува употреба на зборови одн. изрази со повеќе значења во дефинициите;

в) од фактот дека за *καθηράτων κἀδαρσιν* нема ни еден збор во XIII и XIV глава од коментарот, кај што се зборува за последниот став од дефиницијата во врска со зборовите *ἔλεος* и *φόβος* и кај што се објаснува подробно и прекрасно важноста на составот на собитијата, а кај што до денес никој не можеше да утврди некоја лакуна;

г) од фактот дека и зборот *περαίνουσα* од дефиницијата во врска со *καθ. κἀδαρσιν* добива повеќе или помалку метафоричко значење и дека е и тој во спротивност со споменатото правило од Топиката (VI 139b 30);

д) од традицијата за судбината на Ар. библиотека од кај што се гледа дека неговите дела пред да бидат издадени биле во сосем жалосна состојба, што се потврдува од денешната состојба на ракописите на неговите дела а особено на Поетиката; беше неопходно да се подвлече овој факт зашто ни еден од запазените ракописи ни оној од кој беше направен сирискиот и арапскиот превод на Поетиката не се постари од петтиот век од н. е. додека конјектурата *καθηράτων κἀδαρσιν* нам. ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ можела да се појави најдоцна во средината на првиот век пред н. е. кога делото било издадено;

г) од фактот дека изразот *παθημάτων κάθαρσιν* во ваква формулација не е употребен нигде на друго место, не само кај Аристотела туку ни во целата грчка литература од стариот и средниот век;

е) од фактот дека Аристотел нигде не зборува за катарсата на траг. а уште помалку дека катарсата е цел на трагедијата.

2) Сигурноста и автентичноста на терминот ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ излегува од целиот коментар и без малу од целото дело на Поетиката, и дека овој термин, а не зборовите *παθημάτων κάθαρσιν*, бил и во дефиницијата, се потврдува од фактот дека:

а) ΠΡΑΓΜΑΤΑ се цел на трагедијата — *ὥστε ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΜΥΘΟΣ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΙΔΙΑΣ· ΤΟ ΔΕ ΤΕΛΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ*, од каде што се потврдува индиректно дека не може да има и некоја друга цел, како што би била на пр. катарсата;

б) дека ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ одн. *μῦθος* е најважниот и битниот дел на трагедијата — *πρώτον καὶ μέγιστον τῆς τραγωδίας ἐστὶν ἡ τῶν ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΣ*, т. е. нејзин основ и душа *ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἶον ψυχὴ ὁ μῦθος (=πραγμάτων σύστασις) τῆς τραγωδίας;*

в) дека сегде низ коментарот каде што требало да се зборува за катарсата се зборува за ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, а особено во XIII и XIV глава кај што морала да се објасни катарсата т. е. *παθημάτων κάθαρσις* во врска со *ἔλεος* и *φόβος*; дека тука нема ни трага од лакуна и дека тука баш сосема подробно и стручно се расправа како треба да се постигнува трагичниот ефект т. е. *ἔλεος* и *φόβος* и каков треба да биде *συστασὶς* на *собишчијата* за да се добие *најубав ефект*;

г) дека последниот став од дефиницијата со изразот ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ се повторува речиси дословно на неколку места и во неколку варијанти низ Поетиката: *ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν...⁸⁷⁾ ἢ γὰρ τοιαύτη ἀναγνώρισις καὶ περιπέτεια ἢ ἔλεον ἔξει ἢ φόβον, οἷων πράξεων ἢ τραγωιδία μίμησις ὑπόκειται...⁸⁸⁾, ἐπειδὴ οὖν δεῖ τὴν σύνθεσιν εἶναι τῆς καλλίστης τραγωδίας μὴ ἀπλὴν ἀλλὰ πεπλεγμένην καὶ ταύτην φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν...⁸⁹⁾ ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπὸ*

⁸⁷⁾ 1452a 3—4. — Нам. *τελείας* ние очекувавме на ова место Ар, да го употреби зборот *σπουδαίας*, но за ова на друго место. Зад зборовите *φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν* се подразбира *πραγμάτων*.

⁸⁸⁾ 1452b 1—2. — Треба да се одбележи дека Ар. во врска со *μίμησις* секогаш го употребува доследно зборот *πράξις* а со *σύστασις* зборот *πράγματα*. Во овие термини нема мешање кај Ар. зашто тој добро знае дека *целиште дејствија се имитираат*, а *собишчијата се соствават* за да се добие едно цело дејствие.

⁸⁹⁾ 1452b 31—3. — Ср. бел. 37.

ἐλέου καὶ φόβου διὰ μιμήσεως δεῖ ἡδονὴν παρασκευάζειν τὸν ποιητὴν, φανερόν ὡς τοῦτο ἐν τοῖς πράγμασιν ἐμποιητέον...⁴⁰⁾ μέρη δὲ τούτων... καὶ τὸ πάθη παρασκευάζειν, οἷον ἔλεον ἢ φόβον... δηλον δὲ ὅτι καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν δεῖ χρῆσθαι, ὅταν ἢ ἐλεεῖν ἢ δεῖν... δέη παρασκευάζειν...⁴¹⁾;

д) дека со промената на падежμάτων καθαρίσιν во ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ најјасно и потполно се изразува *главнаша и бишнаша одлика на трагедијаша* во врска со трагичниот ефект, како што очекуваше К. Циглер и како што би очекувал секој што го разбира Аристотела и што знае одн. што научил што е трагедија и трагичен ефект.

*

На крајот ќе ја додадеме и Ар. дефиниција на трагедијата со нужните поправки и дополненија што ги извршивме ние со помошта на неговиот коментар што се наоѓа зад дефиницијата:

"Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας <ΟΛΗΣ>⁴²⁾ καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαινούσα τὴν τῶν τοιούτων ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ.

*

Нека биде толку доста за овдека а повеќе и поподробно зборуваме во вториот број од IV годиште на ЖИВА АНТИКА.

Скопје.

М. Д. Петрушевски.

⁴⁰⁾ 1453b 11—13. Зад зборовите од 1453b 1—6: ἔστιν μὲν οὖν τὸ ΦΟΒΕΡΟΝ ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝΟΝ ἐκ τῆς δυνάμεως γίνεσθαι, ΕΣΤΙΝ δὲ καὶ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, ὅπερ ἐστὶ ΠΡΟΤΕΡΟΝ καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος δεῖ γὰρ καὶ ἄνευ τοῦ ὄραν ΟΥΤΩ ΣΥΝΕΣΤΑΝΑΙ ΤΟΝ ΜΥΘΟΝ, ΟΣΤΕ ΤΟΝ ΑΚΟΥΟΝΤΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ γινόμενα καὶ ΦΡΙΤΤΕΙΝ ΚΑΙ ΕΛΕΕΙΝ ΕΚ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΩΝ... Овие зборови се најубавата илустрација на нашата теза зашто се повторени без малу сите зборови од последниот став на дефиницијата и по истиот ред како што е ондека, само што е тоа во дефиницијата речено пократко и многу поелегантно, како што прилега за една добра дефиниција.

⁴¹⁾ 1456b 37—8 — 1456b 1—4.

⁴²⁾ За ова дополнение в. го нашиот прилог ΜΙΜΗΣΙΣ ΠΡΑΞΕΩΣ... <ΟΛΗΣ> ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑΣ во Жива Антикe IV стр. 187, ср. ib. сар. 226, 240 и 245.

M. D. Petruševski:

ENCORE SUR LA DÉFINITION DE LA TRAGÉDIE D'ARISTOTE ET LA CATHARSIS

(Résumé)

En partant de la conclusion de A. Gudeman (ARISTOTELES ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ, p. 171) et de son successeur yougoslave A. Smerdel (*Aristotelova Katarsa*, Skoplje 1937, p. 95) que la catharsis est un ἀδύνατον καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν, qu'il est impossible d'atteindre une solution satisfaisante et que le problème reste ouvert, nous étions venus, il y a à peu près 12 ans, à une solution que nous avons publié à peine en 1948.*) Les résultats auxquels nous sommes arrivés dans notre étude étaient les suivants:

1) le terme παθημάτων (ou μαθημάτων) κάθαρσιν du dernier passage de la définition de la tragédie d'Aristote n'est pas tout à fait clair et sûr étant donné que la plupart des manuscrits ont au lieu de παθημάτων — μαθημάτων qui est moins clair que le précédent et que dans le commentaire d'Aristote, après la définition, n'a aucun mot sur la catharsis;

2) si le passage παθημάτων ou μαθημάτων κάθαρσιν n'est pas sûr, cela veut dire qu'il peut être inauthentique — κάθαρσιν aussi bien que παθημάτων;

3) si le terme παθημάτων κάθαρσιν n'est pas authentique, il reste qu'il y avait à la fin de la définition un autre terme, deux autres mots qui pourraient mieux correspondre à la définition et, peut-être, rendre plus complet le sens de celle-ci;

4) s'il y avait un terme autre que παθημάτων κάθαρσιν dans la définition, il est vraisemblable qu'il serait interprété dans le commentaire d'Aristote; donc, pour le retrouver, il faudrait recourir au commentaire;

5) l'analyse du commentaire faite, nous avons réussi à retrouver les deux mots authentiques d'Aristote: c'était le terme technique πραγμάτων σύστασις — la composition des faits, qui est, selon Aristote, le principal et le plus important élément de la tragédie dont il parle dès le chapitre VI presque jusqu'à la fin de la Poétique;

6) donc, dans la définition de la tragédie d'Aristote il n'y a pas un mot d'une catharsis quelle qu'elle soit;

7) si l'on place le terme πραγμάτων σύστασις dans la définition de la tragédie au lieu de παθημάτων κάθαρσιν, la définition devient tout à fait claire et complète, car elle contient maintenant la partie essentielle de la tragédie déterminant celle-ci comme imitation d'une action pitoyable et terrible qui se termine par crainte et pitié;

8) il ressort de la définition que le mot περαινουσα y est employé dans son sens propre „terminant, finissant“ (étant un dérive de πέρας „terme, bout, fin“). Ce sens propre de περαινουσα rend la définition plus précise et plus claire, car il contient l'importante caractéristique de la tragédie qui atteint son effet à la fin du drame.

Notre dénouement du problème de la catharsis tragique de la définition par la conjecture πραγμάτων σύστασις fut critiqué par le jeune savant bulgare A. Ničev**) qui le caractérisa comme „une déformation arbitraire et sans cérémonie du texte original sûr“ ne se donnant pas la peine à se plonger dans le texte de la définition et du commentaire et à concevoir qu'avec la conjecture πραγμάτων σύστασις la définition de la tragédie devient vraiment aristotélicienne, qu'avec elle le dernier passage de la dé-

*) Voy. ce même *Annuaire* № 1, Skopje 1948, pp. 1—17.

**) V. son étude citée à la page 79, n. 2.

inition devient pleinement claire et que dans celui-ci est contenue la caractéristique la plus essentielle de la tragédie, parce qu'on y parle du tragique, de l'effet tragique et comment celui-ci s'atteint.

Il est naturel que A. Ničev ne pouvait être tout à fait impartial, puisque la critique de notre solution était venue comme annexe à sa longue dissertation où il venait d'exposer sa conception de la catharsis tragique. D'après lui, il n'y a que dans la plus belle tragédie une catharsis et que celle-ci consiste en ceci: Les spectateurs éprouvent de la crainte et de la pitié pour le héros qui souffre innocemment, comme ils croient au premier abord, mais, plus tard, ils se persuadent que le héros est coupable et qu'il est puni avec justice, que leur première conception était fautive; ils se délivrent d'elle et voici comment ils se purifient de la crainte et de la pitié. Sa théorie sur la plus belle tragédie aussi bien que celle sur la conception fautive sont, pour nous servir des mots de son collègue de Sofia G. Mihailov,*⁾ *des châteaux de cartes*.

A. Ničev affirmant dans sa critique de notre étude que *παθημάτων κάθαρσιν* est un texte original tout à fait sûr ne s'aperçut pas que sa théorie sur la catharsis qui n'existe que dans la plus belle tragédie est en opposition avec Aristote et qu'elle contredit à la logique en général: comment pourrait-on employer dans la définition quelque chose qui n'est pas commun au genre, dans notre cas, à la tragédie, c.-à-d. pour toutes ou, au moins, pour la plupart des tragédies?

Comme nous savons déjà, pour tous les mots de la définition de la tragédie d'Aristote existent des vérifications sûres soit avant la définition, soit dans le commentaire après elle, mais pour *παθημάτων κάθαρσιν* il n'y a dans toute l'oeuvre de la Poétique aucun mot et ils sont d'ailleurs véritablement obscurs. Selon Gudeman le mot *catharsis* pourrait être employé dans la définition en un sens métaphorique, ce qui serait en collision avec la Topique (VI 139b 30) d'Ar.**⁾ cela veut dire que la définition ne répondrait pas aux règles posées par lui-même. Selon nous, la définition n'est pas claire surtout à cause du génitif *παθημάτων* qui, relié avec *κάθαρσιν*, peut avoir trois fonctions: 1) génitif objectif 2) gén. séparatif et 3) gén. subjectif. Nous croyons qu'un tel terme „homonyme“, pour nous exprimer avec la terminologie aristotélique, contredit à la Top. 6, 139b 19***⁾ et qu'ici ne devaient pas faillir même les meilleurs élèves d'Aristote et moins encore „le maître des savants“. Aristote ne pouvait-il ou ne savait-il pas exprimer ce qu'il voulait dire avec un terme plus bref et plus précis, comme par ex. δι' ἔλεου καὶ φόβου καθάριουσα τὰ τοιαῦτα πάθη οὐ καθάριουσα τῶν τοιοῦτων παθῶν (οὐ παθημάτων) οὐ διὰ τῶν παθῶν ἔλεου καὶ φόβου καθάριουσα τὴν ψυχὴν. Pourquoi devait-il employer *περαίνουσα* en un sens dérivé „accomplir, exécuter, opérer“ et non pas dans le sens primitif „terminer, finir“ si l'on n'en dit rien de particulier? Ne le fit-il, peut-être, seulement pour s'entrelacer dans le terme „homonyme *παθημάτων κάθαρσιν*“?

Quelques-uns des philologues, comme par ex. Christ et Gudeman, croyaient que *παθημάτων κάθαρσιν* fut interprété dans de chap. VI et cherchaient là-bas de lacunes. Mais, n'était-il plus naturel et plus logique d'en chercher la lacune à l'endroit où l'on parlait d' ἔλεος et φόβος, c.-à-d. dans les chapp. XIII et XIV, car le dernier passage de la définition commençait par ces mots et *παθημάτων κάθαρσιν* serait le mieux interprété par rapport à ceux-là et non pas dans le chap. VI après le mot μέλους, de la raison qu' on parlerait alors de la catharsis musicale et non pas de la tragique?

Cependant, les chapp. XIII et XIV sont les plus complets et les mieux élaborés et on en pourrait malaisément trouver une lacune, quel-

*) V. son article cité à la page 79, n. 4.

***) V. la citation originale ci-devant, p. 86, n. 22.

****) V. la citation or. à la page 87, n. 23.

que peine qu' on se donne. Ce fait parle de même que *παθημάτων κάθαρσιν* n' est pas un terme original et tout à fait sûr. Un texte ou un terme authentique tout à fait sûr peut être celui qui est clair, ou qu'on rencontre aussi autre part chez le même auteur ou, au moins, n'importe où dans la littérature.

Mais, M. A. Ničev nous dit qu'Aristote parle de la catharsis dans le chap. VII du livre VIII de la Politique où il dit *τι δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν*, *νόη μὲν ἀπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον*; de plus, Jamblique en sait aussi et Proclus parle d' *ἀπέρασις* et *ἀφοσίωσις* et que sur cette question Ar. ne fut pas d'accord avec son maître Platon.

1) Aristote, dans la Politique, ne parle pas de la catharsis tragique, mais de la musicale et qu'à cette dernière se rapportent aussi les mots cités plus haut. Cela signifie que le passage où il traitait plus clairement ce qu'il entend sous la catharsis musicale, pourrait être vraiment perdu, mais de là ne résulte pas que nous devons tomber d'accord avec Christ et Gudeman que le passage était dans le chap. VI de la Poétique, après le mot *μέλους*, puisque là aussi, les lacunes sont tout arbitrairement fixées.

2) Jamblique et Proclus sont du IV et du V siècle c.-à-d. 6—800 ans plus récents qu' Ar. . . . L'opinion de Jamblique sur l'influence morale de la tragédie et ce que dit Proclus au sujet d' *ἀπέρασις* et *ἀφοσίωσις*, ainsi que sur la position d' Ar. contre Platon, n'est pas tout à fait sûr, puisque, lui aussi, ne mentionne pas le mot catharsis, et la position d' Ar. contre Platon pouvait être confondue avec celle de quelques adversaires plus récents (v. sur ce point Gudeman, o. c., p. 169 s.). Au surplus, Jamblique aussi bien que Proclus pouvaient avoir la Poétique d' Ar. dans un manuscrit corrigé et non pas le texte authentique, puisque tous les deux ont vécu 3—500 ans plus tard après que la conjecture *παθημάτων κάθαρσιν* pour l'authentique *πραγμάτων σύστασιν* ait pu prendre son origine.

Nous savons tous qu'il y a une tradition (Strabon, Plutarque) sur la bibliothèque et l'héritage littéraire d' Ar., d'après laquelle sa bibliothèque avec les manuscrits de ses œuvres était gravement démolie par la moisissure et les larves d'insectes*). L'état véritable des manuscrits de ses œuvres et surtout de la Poétique avec ses nombreuses lacunes, passages et mots inauthentiques, des répétitions superflues et des parties de texte

*) Strabon I. XIII cap. 54: *Ἐκ δὲ τῆς Σκίηβως . . . καὶ Κορίσκου καὶ ὁ τοῦ Κορίσκου υἱὸς Νηλεῖς, ἀν' ὅρα καὶ Ἀριστοτέλους ἡκροασμένος καὶ Θεοφράστου, διαδεγεμένος δὲ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοφράστου, ἐν ἧ μὲν καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ γούν Ἀριστοτέλης τὴν ἑαυτοῦ Θεοφράστου παρέδωκεν, ὡς περ καὶ τὴν σχολὴν ἀπέλειπε, πρῶτος ἂν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεῖας βιβλιοθήκῃς σύνταξιν. Θεόφραστον δὲ Νηλεῖς παρέδωκεν. ὁ δ' εἰς Σκίην κομίσας τοῖς μετ' αὐτὸν παρέδωκεν, ιδιῶταις ἀνθρώποις, οἱ κατάκλειστα εἶχον τὰ βιβλία οὐδ' ἐπιμελῶς κείμενα· ἐπειδὴ δὲ ἤσθοντο τὴν σπουδὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέων ὑπ' οἷς ἦν ἡ πόλις, ζητούντων βιβλία εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐν Περγάμῳ βιβλιοθήκῃς, κατὰ γῆς ἔκρουσαν ἐν διώρυγῳ ἰνι' ὑπὸ δὲ νότιας καὶ στήτων κακαοθέντα ὄληε ποτε ἀπέδοντο οἱ ἀπὸ τοῦ γένους Ἀσσυρίων τῷ Τηρίῳ πολλῶν ἀργυρίων τὰ τε Ἀριστοτέλους καὶ τὰ τοῦ Θεοφράστου βιβλία· ἦν δὲ ὁ Ἀσσυρίων φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος διὸ καὶ ζῆτῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετέθηκεν τὴν γραφὴν ἀναπληρῶν οὐκ εὖ, καὶ ἐξέδωκεν ἀμαρτὰ δὼν πλήρη τὰ βιβλία. συνέβη δὲ τοῖς ἐκ τῶν περιπτῶτων τοῖς μὲν πάλαι τοῖς μετὰ Θεόφραστον οὐκ ἔχουσιν ὅπως τὰ βιβλία πλὴν ὀλίγων, καὶ μάλιστα τῶν ἑξωτερικῶν, μηδὲν ἔχουσιν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς, ἀλλὰ θέσεις ληκουθίζουσιν τοῖς δ' ὕστερον, ἀφ' οὗ τὰ βιβλία ταῦτα προήλθεν, ὤμεινον μὲν ἐκείνων φιλοσοφεῖν καὶ ἀριστοτελεῖσιν, ἀναγκάζεσθαι μὲντοι τὰ πολλὰ εἰκότα λέγειν διὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἀμαρτιῶν. πολλὰ δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Πάμη προσελάβετο· εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν Ἀσσυρίωντος τελευταίην Σύλλας ἦρε τὴν Ἀσσυρίωντος βιβλιοθήκην ὁ τὰς Ἀθήνας ἐλὼν, δεῦρο δὲ κομισθεῖσαν Τυραννίων τε ὁ γραμματικὸς διεχειρίσατο φιλαριστοτέλης ἄν. . .*

qui ne se trouvent plus dans sa place primitive, tout cela témoigne que cette tradition, en réalité, n'est pas inventée.

Noys étions partis de l'hypothèse que le texte n'était pas authentique et par l'analyse de la Poétique c. -à -d. du commentaire de la définition nous étions arrivés au terme authentique d'Ar. *πραγμάτων σύστασις*. Notre expérience était-elle correcte? Chacun peut le vérifier par le texte de la Poétique resp. par le commentaire d'Ar. interprétant la définition.

1) Le terme *πραγμάτων σύστασις* (resp. *σύνθεσις*) se confirme non seulement comme authentique (il est directement mentionné 6 fois et indirectement c. -à -d. incomplètement 18 fois), mais aussi comme un élément essentiel et le plus important de la tragédie;

2) pour les *πράγματα* et le *μῦθος* (autrement dit pour la *σύστασις πραγμάτων*, car d'après Ar. — chap. VI 1450 a 5 — *μῦθος = σύνθεσις πραγμάτων*), on dit qu'ils sont le but de la tragédie *ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωιδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον πάντων*. Du texte d'Ar. et du fait qu'il connaît seulement le terme *σύστασις πραγμάτων* et non pas *σύστασις τῶν πράξεων* ou *σύστασις τῆς πράξεως*, peut résulter que *πράγμα* n'est pas la même chose que *πρᾶξις*; Aristote sait bien qu'il n'y a pas une grande différence entre *μίμησις πράξεως*, *μῦθος* et *σύστασις πραγμάτων*; pour cette raison on peut lire chez lui *καὶ τὸ τέλος πρᾶξις τις*, mais il serait erroné d'affirmer que le terme *πραγμάτων σύστασις*, lui aussi, ne devait paraître dans la définition, puisqu'il aurait été déjà mentionné plus haut dans *μίμησις πράξεως*, comme M. A. Nicēv veut le démontrer. *Μίμησις πράξεως* et *πραγμάτων σύστασις* sont des expressions périphrastiques pour *μῦθος*, mais elles ne sont pas identiques et chacune d'elles a une nuance qui les qualifie autrement, parce que dans *μίμησις πράξεως* on parle de *μῦθος* comme d'imitation d'une action entière et complète et dans *σύστασις πραγμάτων* comme d'une réunion de diverses parties de cette action, de la composition des faits séparés, qui se confirme aussi par le texte suivant du commentaire chap. VI *ἔτι ἐάν τις ἐφεξῆς θῆη ῥήσεις καὶ λέξεις . . . οὐ ποιήσει ὁ ἦν τῆς τραγωιδίας ἔργον, ἀλλὰ πολὺν μᾶλλον ἢ καταδεστέροισι τοῦτοις κεκρημένην τραγωιδίαν, ἔχουσα δὲ μῦθον καὶ σύστασιν πραγμάτων . . . πρὸς δὲ τοῦτοις τὰ μέγιστα οἷς ψυχαγωγεῖ ἡ τραγωιδία, τοῦ μῦθου μέρη ἔστιν, αἱ τε περιπέτειαι καὶ ἀναγωρισεῖς. ἔτι σημεῖον, ὅτι οἱ ἐχχειροῦντες ποισιν πρότερον δύνανται τῆι λέξει καὶ τοῖς ἡθεσιν ἀκριβοῦν ἢ τὰ πράγματα συνίστασθαι . . . ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἷον ψυχῆ ὁ μῦθος τῆς τραγωιδίας . . .* ou par le passage suivant du chap. VIII *χρῆ οὖν . . . τὸν μῦθον, ἐπεὶ πράξεως μίμησις ἔστι, μᾶς τε εἶναι καὶ τα τῆς ὅλης καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως, ὥστε μεταπιθεμένου τινὸς μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφθεῖρεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον: ὁ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲν μῦθον τοῦ ὅλου ἔστιν.*

3) déjà dans le chap. IX *ἔλκος* et *φόβος* étaient reliés avec la *μίμησις πράξεως* et l'on y dit *ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον σπουδαίας** *ἔστι πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἔλκεων . . .* (il est erroné de suppléer *φοβ.* et *ἔλκεων* par *παθημάτων*, comme le font quelques savants, mais par *πραγμάτων*, parce qu'il est en relation avec le terme *σύστασις πραγμάτων*); cependant, cela est plus évident dans le chap. XI *. . . ἢ γὰρ τοιαύτη ἀναγωρισεῖς καὶ περιπέτεια ἢ ἔλκων ἔξει ἢ φόβον, οἷων πράξεων ἢ τραγωιδία μίμησις ὑπόκειται . . .* (On y lit de nouveau *πρᾶξις* à cause de la liaison avec *μίμησις* — *les actions s'imitent et les faits se composent*), et encore plus clair dans les chapp. XIII et XIV où l'on parle de l'effet tragique, c.-à-d. de la crainte et de la pitié; de ce que c'est que le terrible et le triste; quand paraissent-ils; quelle doit être la composition des faits pour qu'elle suscite de la crainte et de la pitié; qu'il faut attendre l'effet tragique non par des moyens artificiels (la mise en scène), mais par la composition des faits etc. etc.

Dans l'analyse qu'avait faite Otte dans sa première étude, il était arrivé si près du texte d'Ar., ayant découvert le mot *πραγμάτων* par conjecture pour *μαθημάτων* resp. *παθημάτων*, qu'il est un vrai miracle comment ne put-il pas découvrir le terme même *πραγμάτων σύστασις*. Cependant, le fait qu'il ne pouvait pas se délivrer de la catharsis, le força plus tard de revenir sur *παθημάτων*.

En ce qui concerne la définition d'Ar. les mots de K. Ziegler, cités à la page 97, sont extrêmement importants.

Il est vrai que dans le dernier passage de la définition se cachait la caractéristique la plus essentielle de la tragédie dont Ar. était en pleine conscience, ce qui résulte de son commentaire, et K. Ziegler avait raison en disant qu' Ar. y devait parler de l'effet tragique.

*

Voici maintenant la définition de la tragédie d'Aristote d'après notre leçon:

Ἔστιν οὖν τραγωιδία μίμησις πράξεως σπουδαίας <ΟΔΗΣ>*) καὶ τελείας μέγεθος ἔχουσης, ἡδυσμέναι λόγῳ χωρὶς ἐκάστωι τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορτίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινουσα τὴν τῶν τοιούτων ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ.

---

*) Pour cette conjecture voy. notre article dans *Živa Antika* IV, Skopje 1954, (p. 187; cf. ib. p. 226; 240; 245).